

Ірина НАКАШИДЗЕ

ТАРАС ШЕВЧЕНКО У ТВОРЧОСТІ ЯРА СЛАВУТИЧА

У статті розглядається творча постать Т. Г. Шевченка у рецепції Яра Славутича. Аналізуються твори, у яких Кобзар фігурує як художній образ. Також простежується використання Яром Славутичем ремінісценцій та парафразів з поетичних творів Т. Г. Шевченка.

Ключові слова: *рецепція, ремінісценція, парафраз, мотив.*

Творчість Т. Шевченка як універсальний художній феномен живила український літературний процес на всіх наступних етапах його розвитку. Особливо потужно «шевченківським духом» перейнята лірика періоду державотворчих змагань першої половини ХХ ст. Адже стрижневою ідеєю історіософії цього часу стає національна ідея, витoki якої знаходимо саме в поезії Т. Шевченка. Безумовно, «під впливом поетичного генія Т. Шевченка українська лірика на довгий час стала аванпостом національної ідеї, акумулювала особливі сили духовний потенціал національно свідомої особистості. Тому і слід відзначити колосальний вплив Кобзаря не лише на творчість поетів другої половини ХІХ-го, а й на творців української національно-філософської поезії ХХ століття»¹. Т. Шевченко як геній українського народу ввійшов також у художній світ Яра Славутича, але до сьогодні це питання залишалося поза увагою дослідників. Серед науковців, які звертались до творчості Т. Шевченка та Яра Славутича, слід назвати Л. Селіверстову («Шевченківські традиції у творчості Яра Славутича») та Л. Скорину («Звитяга слова, роздумів і діла: Поезія Яра Славутича»). Метою статті є дослідження творчої постаті Т. Шевченка у рецепції Яра Славутича.

Т. Шевченко і Яр Славутич – представники української літератури різних історичних епох. Але, як зазначає Л. І. Селіверстова, «можна впевнитися вже зараз, як і Т. Шевченко у свій час був визнаним сучасниками, так і Яр Славутич адекватно своїй невтомній діяльності має народне визнання, про що свідчать переклади його творів іноземними мовами, а також численна

1 Балла Е. Т. Шевченко в рецепції В. Пачовського [Електрон. ресурс] / Е. Т. Балла // – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/spml/2009_13/2Literaturoznavstvo/31balla.pdf

бібліографія дослідження його творчості»². Т. Шевченка називають поетом-літописцем, Кобзарем, а Яра Славутича сучасники назвали поетом-правдоносцем. Долі обох поетів схожі ще й у тому, що творили вони більше за межами своєї Батьківщини не з власної волі. Для обох поетів найдорожчою була мрія про вільну Україну.

Яр Славутич відомий як дослідник поетичної творчості Т. Шевченка. У розвідці «Шевченкова поетика» автор розглядає епітет, метафору, звукопис, а також наводить приклади із сучасних творів Є. Маланюка, М. Рильського, М. Зерова, П. Филиповича, М. Ореста, на яких позначився вплив творчості Т. Шевченка. Не оминув цей вплив і поезії Яра Славутича.

У творчості українського поета з Канади звернення до постаті Т. Шевченка відбувається за кількома напрямками. Насамперед, це виявляється у згадках про Кобзаря та фактах з його життєпису. «Велична художня спадщина і, разом з тим, неперебутня життєва доля Т. Шевченка стали глибинною причиною до їх художнього відтворення в українській літературі, демонструючи рівні пульсування рідної душі в непростих для неї мистецьких умовах»³. У сонеті «Аральська ніч» Яр Славутич відображає життя Кобзаря на засланні. У далеких зауральських пісках під час розпашілої від жароти аральської ночі Тарас сховався у «накритті» («щоб варта не почувала») і, незважаючи на заборону, виводить на папері рядки «О краю рідний, Дніпре мій ревучий!»⁴ та малює пустельні піски.

Згадки про заслання Т. Шевченка присутні й у поемі Яра Славутича «Моя доба». Поет зазначає, що «співці слова» в усі часи мали проблеми з владою:

Ще від Т. Шевченка не було співця,
Який не знав би, як смердить в'язниця.⁵

Асоціативно виникає паралель із нищенням українського слова та його носіїв у ХХ ст. Описуючи страждання Т. Шевченка на чужині, Яр Славутич уславлює віру, з якою жив Кобзар:

Ще з нею жив розчахнутий Тарас,
В піски втопаючи за Кос-Аралом⁶.

2 Селіверстова Л. І. Шевченківські традиції у творчості Яра Славутича / Л. І. Селіверстова // Шевченкіана на початку ХХІ ст. – Харків : ХДНБ, 2004. – С. 71.

3 Кремінський Т. Рецепція творчості Тараса Шевченка у ліриці Дмитра Кременя [Електрон. ресурс] / Т. Кремінський // <http://maysterni.com/publication.php?id=42176>

4 Славутич Яр. Твори: У 5 т. / Яр Славутич. – К. : Дніпро, Едмонтон : Славута, 1998. – Т. 1: Поезії (1937 – 1997). – С. 75.

5 Славутич Яр. Твори: У 5 т. / Яр Славутич. – К. : Дніпро, Едмонтон : Славута, 1998. – Т. 2: Поеми. Переклади. Нариси. Життєпис. – С. 81.

6 Там само. – С. 82.

Ця віра не дає злаватися морально і фізично, впасти на коліна перед ворогом. Окрім безпосередньої згадки про Т. Шевченка, привертає увагу парафраз рядка з його поезії N. N. («О думи мої! О славо злая»):

Яр Славутич:	Т. Шевченко:
Сумний Тарас, від горя помарнілий, Але нескорений. Горів як жар, Каравсь, не каючись, обвагітнілий Думками віщими. Палкий поет Душею рвався із чужих тенет ⁷	О думи мої! О славо злая! За тебе марно я в чужому краю Караюсь, мучуся..., але не каюсь! Люблю, як щиру, вірну дружину, Як безталанну свою Україну! ⁸

Саме так виникає ефект «прямого мовлення» поета, його максимального наближення до читача.

Т. Шевченко у віршах Яра Славутича постає світочем, «батьком» українського народу, який стежить за подіями у країні та за виконанням своїх заповітів нащадкам. Так, у вірші «Сон» Тарас «жадав послухати синовній звіт»⁹ про те, як цінується мова та культура українського народу, але не побачив бажаного. Яр Славутич пише, що для народу щастям та надією є цитування творів Кобзаря дітьми:

Коли я чую від мого онука
З дитячих уст Шевченків заповіт,
На серці тепло – не вмирає міт
Про вічність роду, що міцніший бука.¹⁰

На віршах Т. Шевченка виросло не одне покоління, тому збереження цієї традиції є досить важливим завданням кожної родини, у якій «радіє батько, тріюмфує мати»¹¹. Особливим це завдання є у діаспорі, зокрема на теренах Канади, де емігранти з України намагаються донести до нащадків рідну мову, дух народу:

Тарас радіє: український дух
Оповиває весь прерійний рух¹².

Безперечно, головною умовою успіху на цьому поприщі є Шевченкові слова, що «гудуть стодзвонно».

Яр Славутич порівнює Т. Шевченка із В. Шекспіром,

⁷ Там само. – С. 126.

⁸ Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів: У 12 т. / Т. Г. Шевченко. – К. : Наукова думка, 1989. – Т. 2: Поезія 1847 – 1861 рр. – С. 36.

⁹ Славутич Яр. Твори. У 5 т. / Яр Славутич. – К. : Дніпро, Едмонтон : Славутич, 1998. – Т. 1: Поезії (1937 – 1997). – С. 275.

¹⁰ Там само. – С. 351.

¹¹ Там само. – С. 351.

¹² Славутич Яр. Твори: У 5 т. / Яр Славутич. – К. : Дніпро, Едмонтон : Славутич, 1998. – Т. 2: Поеми. Переклади. Нариси. Життєпис. – С. 170.

змодельовавши в одному сонеті ситуацію їх зустрічі «на тому світі». Обох поетів автор називає «славними віршниками», «яким захоплено плескала маса»¹³. Але Великого Кобзаря Яр Славутич вважає кращим, впливовішим, підкреслюючи його страждання у вазанні через гнівне викриття кривди та неправди «хижого царя». Шевченкове «премудре» слово є не просто поетичним словом, а, насамперед, поводитим народу. Так, у вірші «Кенгірове повстання» Яр Славутич описує зброю повстанців: «Сокира в руках, в кишені – Шевченко»¹⁴.

Другий напрямок рецепцій Т. Шевченка у творчості Яра Славутича – парафрази, алюзії, ремінісценції з окремих творів Кобзаря. Як відомо, особливе місце в поезії Т. Шевченка посідає вірш «Як умру, то поховайте...» («Заповіт»). Думки поета-ліричного героя зосереджені на долі поневоленої України, свого народу та всього людства. До сторіччя написання цього шедедру Яр Славутич створив вірш, що своїм змістом перегукується із «Заповітом» Т. Шевченка:

Яр Славутич:
Як помру, не подолавши втому,
Схороніть, де смерть не обмине,
Бо на тло сплюндрованого дому
Не допустять недруги мене¹⁵

Т. Шевченко:
Як умру, то поховайте
Мене на могилі,
Серед степу широкого,
На Вкраїні милій¹⁶

В обох віршах особа автора зливається з образом ліричного героя, для якого найдорожчою і найсвятішою в житті є батьківщина. Якщо вірш Т. Шевченка умовно можна поділити на пейзажну та патріотичну частини, то твір Яра Славутича навпаки: на патріотичну та пейзажну. У першому катрені вірша Яра Славутича йдеться про неможливість бути похованим на рідній землі, у наступних рядках – про мрії ліричного героя бути похованим у степу. Як і для героя «Заповіту» Т. Шевченка, для нього це найвища шана, яку може заслужити поет у свого народу.

Т. Шевченко, окресливши масштабний зоровий образ України, ніби озвучує його рядками про «ревучий» Дніпро, що символізує велич і силу пригнобленого, але нескореного народу. У вірші-заповіті Яра Славутича образ Дніпра також займає важливе місце. Але на перший план виходить образ українського степу:

¹³ Славутич Яр. Твори: У 5 т. / Яр Славутич. – К. : Дніпро, Едмонтон : Славутич, 1998. – Т. 1: Поезії (1937 – 1997). – С. 365.

¹⁴ Там само. – С. 304.

¹⁵ Там само. – С. 116.

¹⁶ Шевченко Т. «Заповіт» мовами народів світу / Т. Шевченко. – К. : Наукова думка, 1989. – С. 27.

Поховайте на довічний спокій
Там, де хвиля жита – як гора,
У моїй Херсонщині широкій,
Де вітає близила Дніпра.¹⁷

Виразно простежується відчуття гармонії природи, яке становить найприкметнішу з ознак світосприйняття українця. Як зазначає М. Пентилюк, Яр Славутич у цьому продовжує традиції Т. Шевченка, доповнюючи образ України новими деталями, співвідносними з новими умовами життя, і досягає високої художньої напруги¹⁸.

У поемі «Моя доба» Яра Славутича Т. Шевченко є «безперечним лідером за кількістю цитувань, алюзій та ремінісценцій»¹⁹. Насамперед це стосується уривків, де подається оцінка політики Москви. Як зазначає Р. Харчук, «Т. Шевченко поряд із А. Міцкевичем і досі залишається тим першим поетом, який поставив питання про те, чи можливий російський етнос поза імперією. Саме у цьому полягає неперехідне значення його творчості. Він також одним із перших зауважив неестетичність і навіть несмак російської імперської культури»²⁰. Яр Славутич у творах цілком підтримує погляди Т. Шевченка. Наприклад, змальовуючи в епізоді сну головного героя поеми уявне повстання проти московської сваволі, Яр Славутич наводить фрагмент із поеми «Варнак», причому прямо вказує на джерело запозичення:

Яр Славутич:	Т. Шевченко:
Я все стинав, що звалось москалем (дослівно майже з гнівного Тараса), І за моїм поборницьким кличем, Як смерч, котилася вояцька маса ²¹	Я різав все, що паном звалось, Без милосердя і зла, А різав так. І сам не знаю, Чого хотілося мені? ²²

Апелюючи до фрагменту поеми «Варнак», Яр Славутич прагне увиразнити уявну картину всенародного повстання проти

¹⁷ Славутич Яр. Твори: У 5 т. / Яр Славутич. – К. : Дніпро, Едмонтон : Славута, 1998. – Т. 1: Поезії (1937 – 1997). – С. 116.

¹⁸ Пентилюк М. Ключові слова-експресми в поезіях Яра Славутича / М. Пентилюк // Південний архів. Філологічні науки: Зб. наук. пр. – Херсон : Видавництво ХДПУ, 2003. – Вип. 21. – С. 124.

¹⁹ Скорина Л. В. Звитяга слова, роздумів і діла: Поезія Яра Славутича / Л. В. Скорина. – Черкаси : Брама-Україна, 2007. – С. 279.

²⁰ Харчук Р. Тарас Шевченко: найновіша рецепція / Р. Харчук // – Режим доступу : <http://litakcent.com/2008/06/02/roksana-harchuk-taras-shevchenko-najnovisha-recerpcija.html>

²¹ Славутич Яр. Твори: У 5 т. / Яр Славутич. – К. : Дніпро, Едмонтон : Славута, 1998. – Т. 2: Поеми. Переклади. Нариси. Життєпис. – С. 56.

²² Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів: У 12 т. / Т. Г. Шевченко. – К. : Наукова думка, 1989. – Т. 2: Поезія (1847 – 1861 pp.). – С. 36.

гноблення української нації.

Найчастіше прямі згадки про Т. Шевченка у тексті поеми відсутні, проте вірогідність упізнання джерела літературних асоціацій доволі висока. Так, у передсмертному монолозі діда легко впізнаються рядки вірша Т. Шевченка «Мені однаково»:

Що ж, я помру – однаково, коли –
За день, за місяць, може, після Спаса,
Та не однаково, як від хули,
Від кулі вигине Жученків раса.²³

Провідний мотив – байдужість до власного життя та небайдужість до долі роду (у Т. Шевченка – до долі народу). Таким чином, у поемі Яра Славутича «Моя доба» можна знайти багато спільних рис із творами Т. Шевченка. Як зазначає Л. Скорина, «принаймні в обох поетів поняття пекло виразно пов'язане з концептом «неволя»²⁴. На цьому тлі у поемі «Моя доба» змальовано картину руйнування родового хутора Жученків. Дуже виразно на тлі загальної пасивності, збайдужіння звучать пошевченківському гнівні слова докору:

Чи вже й твої проукраїнські кості
В московській ом'ясилися корості?²⁵

Складається враження, що часи минають, а в Україні нічого не змінюється: те, що було у XIX ст. під час життя Т. Шевченка, повторюється за часів Яра Славутича в XX ст.

Таким чином, творчість Яра Славутича свідчить, що поет добре знає творчість Т. Шевченка і сприймає його насамперед як поета-державника. Можна виділити два типи звернення до Кобзаря: безпосередня згадка про поета й фактів із його біографії та ремінісценції й парафрази з його творів. Яр Славутич у тексті поеми «Моя доба» уміло використав уривки з багатьох творів Т. Шевченка («Варнак», «Мені однаково», «Гамалія» та ін.), деякі стилізував, деякі використав на рівні алюзій та ремінісценцій. Рецепція Т. Шевченка та його слова в українській літературі XX ст. (зокрема і у творчості Яра Славутича) є темою окремого ґрунтовного дослідження.

Ірина Накашидзе

²³ Славутич Яр. Твори: У 5 т. / Яр Славутич. – К. : Дніпро, Едмонтон : Славута, 1998. – Т. 2: Поеми. Переклади. Нариси. Життєпис. – С. 62.

²⁴ Скорина Л. В. Зв'язка слова... – С. 248.

²⁵ Славутич Яр. Твори: У 5 т. / Яр Славутич. – К. : Дніпро, Едмонтон : Славута, 1998. – Т. 2: Поеми. Переклади. Нариси. Життєпис. – С. 52.

Тарас Шевченко в творчестве Яра Славутича

В статье рассматривается творческая фигура Т. Г. Шевченко в рецепции Яра Славутича. Анализируются произведения, в которых Кобзарь фигурирует как художественный образ. Также прослеживается использование Яром Славутичем реминисценций и парафразов из поэтических произведений Т. Г. Шевченко.

Ключевые слова: *рецепция, реминисценция, парафраз, мотив.*

Irina Nakashidze

Taras Shevchenko in Yar Slavutich's creativity

In the article the creative figure of T. G. Shevchenko is examined in Yar Slavutich's reception. Works in which Kobzar appears as an image are analysed. Also Yar Slavutich's use of reminiscences and paraphrases from T. G. Shevchenko's poetic works is traced.

Keywords: *reception, reminiscence, paraphrase, motive.*